

Ա Ր Ե Ի Մ Ո Ւ Տ Ք

ԱՐՁԱԳԱՆԳ ԵՒ ՐԱԳԱՅԻ ԼՈՒՍԱՆՈՐՈՒԹԵԱՆ

Բն. Տարի. թիւ 3 Բարիդ, տարին 20 Յր. գործակոյ Պ. Թիշուպեան, *Mae de Madame*, 43.
Բարիդ, գործ. Թիշուպեանի ծովագետաց շաշաղկերու նախար 25 Յր.

1864, Մարտ 1.

ՊՍՏԱՍԻԱՆ ՔԱՆԻ ՄԸ ԱՁԳԱՅԻՆԵՐՈՒ

Կր լսենք թէ Կիրառի վրայ գրածնիս ծուռ մեկնութիւն կը գտնեմք քանի մը Հայերու քոյ, եւ Արեւմտաքր կը բաժնաւորի իր բեւ տնհաշտ թշնամի էգ սեւի կրթութեան: Արտ սեւի քոյ թիւն որ նարտակ ունի նաղելի որիորդները գրգռել եւ Արեւմտաքր գրկել իրենց համակրութիւնէն:

Աւջի թիւին մէջ լսինք եւ հասնորին կը կրկնենք, — Արեւմտաքր ամեն ախնամութիւն վեր կը գտնէ հայրենիքի շահը եւ աւելի լաւ կը սեղէ հակահարկիւն շարժել, տնդի, նուազ, գնդապետ, ներքեւ գրքի, քան թէ մեր ողորմելի եւ խարաւած ազգին անկեղծօրէն չը յայտնել իր վիճակին ծանրութիւնը:

Չգրաւութիւն եւ բաժնաւորութիւն մեր վրայ այնքան դիզուել եւ, որ մէկ ունի եւ մէկ պակաս զին չ'են ատր բնաւ եւ մեր սիրաւ վրդովելու զգրութիւն չ'ունին ոչաւ հետեւ: Վանի մը տարի է ի վեր բարոյականութեւ աղայնիս հաստութիւնն ո՞ր տակնք որ, տեսակ մը մարդերու զէմ, գրեթէ անգրգռութիւն կրնայ սկստիլ:

Չգրաւութիւն կը թաղուի որ գեաւի իր ընտրած հագին վրայ եւ մեղմիկ կը հրաւիրենք այն ուշիմ ողորմչիները որոնք բաժնաւոր կը սիրեն եւ որոնք չ'աւի կը բնաւեն, լեզու սրելէ առաջ իրենց նապաւած քը սրել եւ մեր յայտաւոր տակի ուշիմ ընթերցանութեւ քաղաքիւրութեւ կը լեզուի մաղէ անցնելով: Գտնի գի երբ մեր գայն կը դէմէնք եւ երբ հայ բնաւորիւն էութիւնը կը պարտաւորենք, դիտաւորութիւնիս առիւն եր...: Բան չ'ենք հնարել, հայաւ պատկեր կ'որիւնակինք յառաբեկ ձեռքով:

Անշուշտ հայ բնաւորներու մէջ շատ սրտկաւութիւն կայ, բայց անոնց քանի մը հիմնաւոր եւ աղիւն յատկութիւնները ոչ միայն այս բիծելը ստաւերի մէջ կը ձգեն, այլ եւ ազգութիւնը կը պաշտեն միակաւոր սխաւութեւ պէս որոնց վրայ չ'ենք մը կը կռնուի եւ հաստատուն կը մնայ բնութեան եւ ստորեքու զայրոյթին զէմ:

Հիմայ Արեւմտաքր այս հայրենի եւ վաղեմի առաջինութիւնները գտնելի մէջ կը տեսնէ եւ համարձակութիւն կ'առնու փառնքը երեւոն հանել ազգաւորներու միաքը գրգռելով:

Աւր է թշնամութիւնը այսպիսի վարամի մէջ:
Կրայիք մը կը նմանի պահարկ գինուորի. կը հար-

կազմուի տեղու հոկել ու փառնք մը դիտած ժամանակ ձայն տալ որ սղնթի ին հասնին: Եթէ այս փառնքի ձայնը լսելէ ետքը մէկը տեղին չը շարժի եւ ունենք խաւ թեւոն վարեն, պահարկը կրնայ բաժնաւորի բայց աղեւքը չ'արգիւնիք բնաւ...

Աւ միայն որիորդներու կրթութեան թշնամի չ'ենք այլ եւ կը փափաղենք որ ձարկաւոր կըտը Արեւմտեան փոխ առնուի տաւջ, ընէ քննելով առնաւածին արժէքը, փառն գի Արեւմտեան մէջ քանի մը դէմքով Արեւմտեան կայ:

Մեզի համար կրթութիւնը, մանաւանդ որիորդի կրթութիւնը, որոնքին զարդ չ'է, աւելի միտքի եւ սիրտի կը վերաբերուի քան թէ մարմնի, եւ կրթութեւ տանի ազգային ամեն յատկութիւններէ սկիւթուելու չ'ենք անոնց տեղ տարին կեղտը ընտրելով: Անորի կտրտութիւն չ'ունինք բնաւ: Դերութիւնը եւ փառնութիւնը ինքն բաւական է իրաւ գրին Հայիւնան սերունդի վրայ. եւ տեղ տեղ վերջ յիշուած յատկութիւնները գրեթէ անգրգռ կը ընտանիքներու քով: Բաժնաւորութիւնը կրնայ երկու երեք զոյւմ գրգռելու քոյ բղղաւ, բայց անհնարին է որ քառամութիւն ձայնը խեղդէ իր նիհար մոգիւններով...

Փոխ առնաւորութեան Արեւմտեան լոյս եւ ոչ անգրգռ: Լոյսը կը լաւէ որ մեր սերունդին բնական դէպքութիւնը երեւելի լլայ: Անգրգռին տուած պայծառութիւնը հազիւ քոյն չ'որս ժամ կը տեւէ եւ անխառնելի հետեւութիւն անի նայն իսկ մարմին թմրութիւնը:

Բայց այս ծանր խնդիրը արիւ տնդամ երկարողէն քննելու դիտաւորութիւն ունինք: Աս. այժմ Արեւմտաքր էգ տեղներու եւ արու սրտներու զէմ պաշտպանելու համար Մօլիէրի ետեւ կ'աղաւթինք ըսելով:

« Երբ մէկը կամք ունի ուրիշ մը օրինակ առնուլ, կը « հարկադրուի սղաւոր յատկութիւններուն նմանիլ: Սիւս բեւի չոյր, երբ անոր սխ հազանք եւ թ քնենք դինքը « օրինակ առած չ'ենք լլայ: » (1)

II. ՈՍԿԱՆԵԱՆ

(1) Quand sur une personne on prétend se régler,
C'est par les beaux côtés qu'il lui faut rassembler;
Et ce n'est pas du tout la prendre pour modèle,
Ma sœur, que de tousser et de cracher comme elle.

ԿԻՐՈՒՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ ԳՐՈՒԱԾ ՎԵՊ ՄԸ

(Շարունակություն. Տես քիւ 2.)

Ինչպէս այս համառոտութիւնէն մեկին կ'երեւի Պարոն Քանթելի վէպը մեծ արժէք չ'ունի եւ փաստ մը չը տար իր առաջարկութեան որով կ'ուզէր յայտնել արեւելեայ ժողովուրդներու բարբարոսութիւնը: Հաղիւ թէ նախանձի նիւթ մը կայ հոն. բայց այս կիրքն ալ այնպիսի վերիվերոյ կերպով նկարագրուած է որ մարդու սիրտ ճանչցողին ժպիտը կը շարժէ:

Անշուշտ այս գրաւոր պարոնը դեռ չը գիտէր թէ ինչ է սէր, եւ սիրոյ նախանձը իր սիրտը չ'է յուզեր երբէք: Թատրի վրայ տեսեր է զանոնք աղաւթ հագուստի ներքեւ ու անտարբեր սիրտերու քով: Վէպ գրողի մը պարտքն է, կարծենք, իրութիւնը քննել, կեանքին երեւոյթները նշանել եւ կիրքերու նախատակներուն ըրածը գիրի առնուլ: Եթէ ոչ վէպը անհամ կեղծիք մը եւ անհիմն երազ մը կը թուի, զմեզ անտարբեր կը թողու երբ տաղտուկութիւն չը բերէր: Օր չ'անցնիր Եւրոպոյի մէջ ուր սէրը աւելի վայրենի թեսքով եւ աւելի նենգով չը յայտնուի, բայց միթէ անով արեւմտեայ ժողովուրդը իր բարբարոսութիւնը կը հաստատէ եւ իր աղնիւ կիրքերը կ'ուրանայ: Զ'ենք կարծեր: Պարոն Քանթել կը նմանի այն թեթեւամիտներու որոնք իրենց բնական տունին խորշերը եւ ծակածուկը չը քննած կ'ուզեն օտարին տունը նկարել եւ երբեմն մրել:

Թիֆլիզի ռամիկը թաղումի հանդէսը տօնի խումբ մը կ'ընէ եղեր եւ բերանը դեռ ազդածով լի՝ շուրթերը զինիի անօթներու կը տայ եղեր: Կարելի է, բայց ինչ կը հետեւի անկէ: Այսպիսի սովորութիւն մը տեսնելու համար մինչեւ Կիւրծիստանի մայրաքաղաքը երթալու չ'է: Բարիդի հին քաղքի դուռերու մօտ պալատողը կրնայ շատ անգամ տեսնել որ ռամիկը, մեռելէն ետքը, պանդոկի մէջ միւթարութիւն կը բնտէ մանաւանդ հոնձը առատ եղած տարին:

Ինչ կը նշանակէ ուրեմն այս պարոն Քանթելի կարմրուկ զայլակողութիւնը. — սոսկ տղայութիւն: Ուղեւոր պարոնը կ'ուզէ յայտնել ընթերցողներու թէ՛ Կիւրծիստանը քով մահը տրտում գէմքով չ'երեւիր, սրտի ցու չը բերէր եւ անկեղծ սուգ չը զրգոէր բնաւ. կ'ուզէ նաեւ հաստատել թէ արեւելեայ կեանքը արտաքին կեանք մ'է, երես ունի ետեւ չ'ունի, արտաքին աչքէ կը բխի եւ ոչ սրտէրէ... (1)

Մարմինը հողին տալէն ետքը ամեն մարդ իր գործին կը դիմէ կամ իր զբօսանքին կը դառնայ: Մեծ ու պղտիկ թաղուածը մոռնալու կը նային օրպէս զի կեանքերնին սեւ տեսիլներէ չը պաշարուի: Հապա Եւրոպոյի մէջ

(1) La vie orientale est tout extérieure et de surface; les larmes sortent des yeux, non du cœur..... Le corps remis à la terre, chacun retourne à ses affaires ou à ses plaisirs.

հանդէսը ինչպէս կը կատարուի. հապա Եւրոպոյի հաւաքային կողմերը մահու դէմքը ինչ ձեւով կ'երեւի. քանի՜ ժամ կը տեւէ Բարիդի մէջ մեռելի մը հետքը. ո՞վ իր գործը եւ թատրը եւ պարը եւ սիրուհին եւ սեղանը կը ձգէ արդեօք եւ դիակին յիշատակով կը գրաւուի օրերով: Միթէ ամենքը մինչեւ գերեզման կ'երթան յետին բարեւը տալու համար. միթէ երբեմն անասունի գէշի պէս մեռելը մինակ չ'են տանիր թաղի մը մէջ նետեր, միթէ.....

Պարոն Պանթելը, Բարիդ գտնուած տունը, դուռ նայուածք չ'ունի որ այս ամենը չը տեսնէր. անոր համար զինքը կը յորդորենք որ բժշկութեան գալատունը երթայ սընտնալու եւ մանաւանդ ուսանողները զխտելու նպատակով, որոնք սովորութիւն ունին երբեմն երգել եւ երբեմն պարել իսկ մարդու եւ կինի դիակներուն բուրտիքը: Ոչ ռամիկը ամեն տեղ ռամիկ է, բնական զորդունով կ'ապրի եւ անասունէն շատ հեռու չը գտնուիր երբ կ'ընթերցի իր կիրքերը չը մաքրէր:

Պարոն Քանթելը ռամիկէն ետքը Կիւրծի կիներու վրայ քար կը նետէ: Սիրել չ'են գիտեր, կ'ըսէ. տունի պէս ծնած տեղերնին կը մեռնին: Միթէ Պարոն Քանթելը կը վախազի որ Եւրոպոյի կիներու պէս անկողինէ անկողին ցաթ կեն կամ բաղնիքէ բաղնիք լյնան օրպէս զի սիրոյ կեղտերէ սրբուն...:

Կիւրծի կիներու սէրը հազիւ թէ մորթը կը քերէ կ'անցնի. ներսը դատարկ է, աղնիւ կիրքի մը հոնա չը կայ հոն թէպէտ եւ երեսը վարդի պէս փայլի եւ իր անուշ բերնի խօսքերը զոյնզոյն իզձեր բեկբեկեն: Որեւորեայ կիներու սէրը ընդ հակառակը, այնպէս չ'է, մարմինը կը ծակէ, սիրտը կը թափանցէ ու կ'երթայ հոգին կը վիրաւորէ, անանկ որ երբ սէրը կ'սկսի ետալ ըփռի բնտեղու կ'ստիպուին եւ ոչ էրիկ: Եթէ մէկը չը կրնայ բուժել՝ միւսը պատրաստ է, եւ եթէ ասոր դեղն ալ զօրութիւն չ'ունի, նորեւեղ մը կը վազէ, կը դայ ախտը արմատէն խելու համար (կերկոծն րատիքալ):

Պարոն Քանթել կը պարտաւարուի ուրեմն իր նայուածքին դեղ մը գտնել նոյն՝ օրպէս զի՝ Եւրոպոյի մէջ եղածը լու մը տեսնէ եւ ետքը Կիւրծիստանի սէրը դատէ ու Կիւրծի կիներու սիրտը անարգէ:

Սովորապէս տոհմերու վրայ ընդհանուր կերպով խօսիլը սխալ հետեւութիւններ կը բերէ. երկու մօտ քաղքի մարդեր իրարու չ'են նմանիր ամեն բանի մէջ. ուր մնաց հեռաւոր քաղքներու մարդիկը նաեւ երբ ասոնք մէկ սերունդէ առաջ եկած ըլլան:

Այս նշմարումը մանաւանդ կիներու կը վերաբերուի, որոնց ամեն մէկը անըմբռնելի զգայութիւններու զողոնք մ'է:

Գանք հիմայ Պարոն Քանթելին Հայերուն վրայ ըսած ծանր խօսքերուն որոնք ոչ աւելի արժէք եւ ոչ աւելի նշանակութիւն ունին անկողինատէր քննողի մ'առջեւ:

Հայերուն շահաւորութիւնը հետեւութիւն է իրենց գերութեան որն որ երկար տունը զիրենք ամեն պաշտօնէ եւ ամեն փառքէ զրկելով ստիպել է առուստերի

տուղ քաղեն ու անվրդով տիրեն կրօնքին եւ լարոյա-
կանին աւերներու վրայ: Բայց նոյն խակ Կիւրճինները
այսօր կը տեսնեն եւ կ'զգան որ ատելութիւնը իրենց
դէմ կը ծառայէ, օտարին թելադրութիւն է քան թէ Հիմ-
նաւոր առթի մը հետեւութիւն, եւ արդէն սկսեալ են
մեր ազգայիններու հետ բարեկամութիւն կամ զոնէ
չահու կապ հաստատել: Եթէ աամիկը տակաւին չ'է փոխ-
ուել եւ եթէ իր ստորին կիրքերը անիրաւ կերպով կը
յայտնէ՞ պատճառը այն է, գրեթէ ամեն ազգերու մէջ,
որ սամկութիւնը չը կրնար խորհիլ եւ տեսնել այն զոն-
խային զօրութիւնը որուն ինք խաղալիք եղած է սկիզբէն
ի վեր:

Այսքան հերիք է, կարծենք, Պարոն Քանթելի ան-
շուք վէպին վրայօք:

Մեր կողմէ կը փափագինք որ Թիֆլիզի ազգայիննե-
րը այս նիւթի վրայ ստոյգ տեղեկութիւններ հաւքեն եւ
մեզ հաղորդեն որպէս զի հայութեան թշնամիներու առ-
ջեւ փաստերով երեւինք եւ ի հարկին գործածենք
զանոնք:

Համոզուած ենք թէ Պարոն Քանթելին ձեռքով գըր-
ուած նախատինքներու մէջ առաւելութիւն (1) կայ.
բայց որովհետեւ Կիւրճիստանի ժողովուրդներու արդի
վիճակը մեզ շատ յայտնի է, վատահոլութիւն չ'ունինք
հերքումին աւելի ուժ կամ ուրիշ ձեւ տալ:

Մենք մեր պարտքը ըրինք. Թիֆլիզի ազգայիննե-
րու կը մնայ իրենց պարտքը կատարել եւ նախատին-
քին ներքեւ չը մնալ: Բեռնաւորուած կոնակ մը երբեմն
սարիշին ձեռքի կարօտութիւն ունի բեռին տակէն
աղատուելու համար, բայց կոնակին ալ պէտք է որ քիչ
մը թօթուի եւ կամք յայտնէ. *Aide-toi, le ciel t'aidera.*

Ս. Ո.

Ձմեռին սաստկութիւնը արժէք կը տայ հետադայ կծու
տոանաւորին որ մեզ կը զրկուի:

Ս. Ո.

ԿԱՐՄԻՐ ՔԻԹ

Կարմիր գոյնը կը սիրեմ

Այտի վրայ ապիտակ.

Թարմ հասակի երբ նշոյլ

Կը բեկբեկի ընքի տակ:

Կամ շուրթերու վրայ երբ

Բո՛թ բո՛թ ձեւով կ'երեւայ,

Եւ հեշտութիւն սիրտէ դուրս

Հոսհոսելով կը հեւայ:

Եւ կամ երբոր տեռի պէս

Կոյս երես մը կը պատէ,

Յարգ կ'ընդունի ամենէն.

Շունը միայն զինք կ'ատէ:

(1) Exagération.

Կարմիր գոյնը սակայն երբ.

Քիթի վրայ կ'երեւի

Եւ կը ներկէ զայն ուժգին

Նման հասուն շեւոյ (1):

Ո՛հ ես զինքը չ'եմ սիրեր

Եւ հրեշտակ եւ Վենիւս

Ինձ կը թուին աղտեղի

Կամ տոփուսի մէկ աղբիւս:

Բսել ինչու կարող չ'եմ:

Ստամոքսի նման սէր

Քմայք ունի, եւ մարդու

Կը տայ ախորժ բազմասեռ....:

Քիթի ձեւեր կը յայտնեն

Կերպ կերպ բարքեր եւ սիրտեր

Բայց քիթի գոյն գաղտնիք է

Չայն չը յայտնէր Վալթեր....

Դէմքի ամեն կողմերու

Կը շտկուի պակսութիւն.

Ունքեր կ'առնուն կամարի

Եւ կ'ուր ձեւ եւ անկիւն:

Նեղ ճակատը կը լայնայ.

Ակոսյի ծակ կը փակուի,

Փոքր աչք նուշի ձեւ կ'առնու,

Սնդուրով այտ կը հաղուի,

Բոթի ախոս եւ սպի

Կը հարթուին. ու շարք

Տարիք անգամ կը փոխէ

Ծերին կը տայ դէմք կայտառ:

Ինչ փորձ ընես ունայն է

Քիթին համար դեղ չը կայ.

Քիթ կը պահէ իր գոյնը

Եւ կը մնայ անզգայ,

Որքան հիւսիս, բուք եւ ձիւն

Բնութիւնը պաշարեն:

Կիւն մի՛ յուսար որ սիրուիս

Կարմիր քիթով օտարէն....:

Ա՛խ վարդի գոյն անէծք քեզ.

Չը գտար տեղ նստելու

Որ քիթի ծայր դուն կ'ընտրես

Երբ ձմեռ դայ ահարկու:

Որքան սիրտեր դու այրի

Կ'ընես անդուլ քու ներկով.

Որքան աշխոյժ կը մարես

Երիտասարդ մարդու քով....:

Այո՛ էգ քիթ երբ այսպէս

Կարմիր կարմիր ծայր կը տայ

(1) Պայելը:

աւելի հաւատարմորէ ժողովուած են Սաբր Աստուածա-
ծնի տօնը կատարելու համար: Ժամը եօթն է: Քսան
հազար կանթեղ Աստուծու տաճարը կը լուսաւորեն:
Ժամերգութիւնը փառքով եւ փառաբանութիւնով կը
կատարուի: Ամեն բերնէ աղօթքներ կ'ելնեն դէպ ի
վեր խունկի հոտաւէտ ամպերու պէս որոնք հաւատաւոր-
ներու վրայ կ'երերան: Ծաղիկներու եւ ուրիշ զարդե-
րու թիւը չը հաշուիր: Լուսարարը վերջին կանթեղնե-
րը վառելու հետ է: Մայր խորանի վրայ, Ս. Աստուա-
ծածնի պատկերին առջեւ, կէս լուսնի ձեւով եւ հոտուն
կաղով (1) կանթեղներ իրենց պայծառ լոյսը կը տան:

Լուսարարը դիպուածով կանթեղներէն մէկը կը թա-
փէ. կազը խորանին վրայ կը ծաւալի, բարակ կտու-
ղները եւ շինծու ծաղիկները կրակ կ'առնուն եւ ահա
օձաձեւ հոբի սիւններ դէպ ի դմբեթը կ'ուղղին եւ բոլոր
փայտաշէն եկեղեցին բոցով ու մոխրով կը պաշարեն:

Ըսել թէ ինչ չփութ, ինչ աղէջօղ ձայն եւ ինչ սոսկալի
վայնասուն կը շուրջնայ վայրկեանին մէջ՝ տնէնար է:

Ահաբեկ բազմութիւնը դէպ ի դուռերը կը վազէ, բայց
այնպիսի խառնիխառն եւ վայրենի կերպով որ վտան-
գին ծանրութիւնը աւելի կը մեծնայ: Խնդները պատ-
ուարի պէս կը զիջուին եւ կ'արգիլեն որ ներս գտնուող-
ները փրկութիւն գտնեն: Ասոնց վրայ արդէն կը տեղան
գմբեթին կայծերը եւ երած փայտերու կտորները: Մէ-
կէն հոբը բազմութեան մէջ կ'իջնէ, զգեստները կը
բռնկին, մարմիններու դէզը կը բորբոքի եւ դժոխքին
աննկարելի եղբրքը ու ահաբեկ դէպքերը իրօք կը կա-
տարուին դուրս գտնուող մարդերու առջեւ: Մարմին-
ներու դէզը չը ներէր որ օգնութիւն տրուի եւ հրդեհին
կատղութիւնը ատեն չը ձգէր որ ծակ մը բացուի մէկ
կողմէն:

Այն վայրկեանին ձիաւոր դեղձուկի մը մտքէ հնարք մը
կ'անցնի. ձին առաջ կը քշէ, կը մօտենայ, չուան մը կը
նետէ եւ զայն ձիուն կապելով կը հեռանայ: Զուանին
փաթթուողները կ'ազատին: Գեղջուկը նորէն կ'սկսի,
բայց երրորդ անգամին չուանը կը կտորի եւ նորոգելու
ժամանակ չը մնար:

Արդէն բոցերը, դժոխային լեզուներու պէս, շէնքէն
դուրս կը ցայտէին եւ յոյս եւ ակնկալութիւն չ'էին թո-
ղուր մէկու մը քով....

Այս ամենը հազիւ քառորդ մը կը տեւէ: Անկէ ետքը
դիակներու հոտը, սեւ մութի մը երեւոյթը եւ անյուսու-
թեան յետին ու սարսափելի որոտումը կը յայտնեն թէ
ողջակեզը կը կատարուի....

Երկու հազար հինգ հարիւր հոգիէն աւելի, այր, կին,
ծեր, օրիորդ, տղայ կը զոհուին եւ բոլոր քաղաքը ան-
մոռանալի սուգի մէջ կ'ընկղմեն:

Գրուած լուրերուն նայելով Շիրի ժողովուրդը դի-
ցազնօրէն վարուեւ է այսպիսի դարհուրելի վտանգին
դէմ բաց ի եկեղեցւոյ քահանաներէն, որոնք ինքնատի-
րութեան եւ անտարբերութեան օրինակ տուեր են
առանցատունին դուռերը կղպելով եւ աշխատելով որ

(1) Gaz liquide.

Հոն գտնուած թանկ նիւթերը աղտոնէ. բայց այս վեր-
ջին լուրերու դիւրաւ հաւատ ընծայելու չ'է, վասն զի
յուսահատութիւնը դրպարտելու մեծ միտում ունի երբ
սոսկալի աղէտքի մը հարուածով կը խարշուի: Հաւա-
նական է որ քահանաներն ալ միւս մարդերու պէս զըլ-
խովին չ'փութուած սուսնապատունին մէջ նետուեցան եւ
զուր փակեցին զայն թալլումէ ազատելու միտքով:

Ս. Ո.

ԱՆԺԵՐԻԱՅԻՆ ԱԶԳԱՀԱՄԱՐԸ

Աւթերիայի մէջ եղած տղաւահամարը հեապայ կեր-
պով կը բաշխէ բնակիչներուն թիւը.

Քաղաքացի Արապ 358,760

Դրսեցի Արապ 2,374,091

Բնիկ Հրէայ 28,097

Ընդ ամենը 2,760,948

Եւրոպացիներու թիւն է, 204,877. որոնցմէ 118,804

Գաղիայի եւ 86,013 օտարազգի:

Տարին 10,166 ծնունդ կը հաշուի եւ 12,562 մեռել:

Արապներու համար:

Օրը 100 ծնունդ եւ 123 մեռել:

Ըսել է թէ արապի սերունդը նուազելու վրայ է, եւ
բազմութեան մասին այս բերրի երկիրը դժբախտու-
թեան մէջ կը գտնուի: Նոյն բարոյական երեւոյթը բո-
լոր մահմետական սերունդին վրայ կը նշմարուի եւ զի-
տուններուն ուշը կը գրաւէ:

Անկեղծ ուղեւորներու գրած եւ հրատարակած թի-
ւերուն նայելով Փոքր Ասիայի, Ասորեստանի, Միջա-
դէսի, Պարսկաստանի երկիրները, որոնց վրայ հին
ժամանակ խիտ բազմութիւն կ'ապրէր եւ կը բար-
դաւաճէր, հիմայ ոչ միայն հողը մշակելու հարկաւոր
եղած թեւերը չ'ունին այլ եւ քաղաքներուն բազմութիւ-
նը կը կորուստնեն օրէ օր:

Քիտուններուն կարծիքին նայելով այս նուազու-
թիւնը զխաւոր պատճառ ունի բազմակնութիւնը,
սոփաառ զեղերը (աֆրօտիլիաք) եւ ամօթալի մոլու-
թիւնները որոնք ի վերջէ ամլութիւն կը բերեն եւ
փոքր առ փոքր ընդհանուր սերունդին տկարութիւն
կը տան: Անհնարին է որ դատապարտելի ախտերով զար-
դարուած մարդ մը առողջ ընտանիքի մը տէր ըլլայ եւ
անբիծ արիւն հաղորդէ իր զաւակներուն: Ժառանգու-
թեան օրէնքը (լուս տը լ'էրէթիտէ) տեսակ մը հիւան-
դութիւններու համար գրեթէ անուրանալի է այսօր, եւ
որդին իր հօր հարստութիւնը ժառանգելէն առաջ անար
ախտերը կը ժառանգէ եւ երբեմն առջինը ձեռք չը բե-
րած աշխարհէս կ'ելնէ:

Մեր սիրելի դասընկերներէն մէկը, Պ. Մարթէն, որ
վերաբոյժ է այսօր կայսերական դուռին մէջ եւ որ եր-
կար տարիներ Աւթերիա բնակած է, մեզ զարհուրելի
տեղեկութիւններ տուաւ արապ եւ քապիւ ընտանիքնե-

լու վրայ. ո՛չ միայն սփիլիշ ըստեած հիւանդութիւնը կը տիրէ հոն այլ եւ անհողապէս զաւկէ զաւտկ կը հաղորդուի ու մեծ հարուածներ կը պատճառէ ամեն տեղ: Յղութիւնը չընդունիր այն խնամքը եւ մայրերը չեն զգար այն պարտքը որոնցմէ կը կախուի ընտանիքին բարօրութիւնը եւ հետեւապէս տոհմին առնութիւնը:

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐԵՐ

— Պօլիսէն կը գրեն մեզ թէ Մեծապատիւ Իզմիրցի Մինաս Էֆէնտիին յանձնուեր է Բարիզի վարժարանին կենսալի եւ ցաւալի գործը կարգադրել ու հաշիւը սըրբել բոլորովին:

Կը յուսանք որ մեծապատիւ Էֆէնտիին ազգասէրի սիրտով եւ քաղաքագէտի զգուշութիւնով ժողովուրդին թիկունքը այս բեռէն եւ անունը՝ այս նախատինքէն կ'ազատէ ու Սրեռնաշրթին ըսելիք մը չը թողուր:

Երկու բան կը համարձակինք խնդրել Պ. Մինաս Էֆէնտիէն: Նախ՝ խնդրել լաւ մը քննելէն եւ զննելէն ետքը կ'ուզենք որ իր կարծիքը գիրքի առնու, տեղեկութիւն կամ ծանօթութիւն մը տայ հայիւններուն հետ, որպէս զի հայ ժողովուրդը փորձով տեսնէ իրեն տրուած օրէնքին պտուղը: Երկրորդ՝ կը փափաղինք որ ծանօթութիւնը եւ հաշիւը Պ. Մինաս Էֆէնտիին ստորագրութիւնով օրագիրներու մէջ տպուին ինչպէս սովորութիւն է սահմանաւոր ազդերու մէջ:

Մեծապատիւ Էֆէնտիին լաւ դիտէ որ ազգային հաշիւներու վրայ հսկել ամեն հնչու իրաւունք եւ պարտք է. բայց այս հսկումը անկարելի կ'ըլլայ եթէ հին զաղանիքը պահուի եւ գործը նշանաւորի պէս, երկու, երեք մարդու մէջ կարգադրուի:

— Դետեքանտան Պէյթ օրագիրը կը հրատարակէ թէ՛ Միհրան Պէյը եւ Պարոն Արիսթաքին Տէրութեան խորհուրդին անդամ ընտրուեր են: Մեծապատիւ Միհրան Պէյը կաթողիկէ Հայերը եւ Պ. Արիսթաքին Յոյն հասարակութիւնը կը ներկայացընեն. բայց ո՞վ պիտի ներկայացընէ լուսաւորչեայ հասարակութիւնը որ Օսմանեան մայրաքաղաքին հպատակ ազդերու մեծ մասը կրնայ սեպուիլ անտարակոյս:

Կ'երեւի թէ Բարձրագոյն Դուռը նոյն Խորհուրդին մէջ պարտալ աթոռ մը չ'է գտեր երկու հարիւր հազար հոգիէ բաղկացած բազմութեան մը շնորհելու համար...

Չ'ենք ուզեր ըսել թէ՛ այս անիրաւութիւն մ'է, բայց անհնարին է որ արգարութիւն սեպուի մանաւանդ Ապտուլ-Ազիզի պէս վեհ իշխանի մը օրերով...

— Անկեղբ անսիրտքիտիքը կը հաստատէ թէ՛ նա'եւ խաղաղ առեն Եւրոպայի մէջ 3,815,847 մարդ իրբեւ զինուոր կը ծառայեն: Այս ահազին բայց ամուլ բազմութեան համար երեք միլիար ու կէս ֆրանք կը ծախարէ ամեն տարի առանց հաշուելու բերդերու, նաւատորմի

եւ ռազմի մթերներու համար եղած ծախքը: Ո՛րոսաւորութիւն:

— Երկրիս բոլորտիքը ուղեւորութիւն մ'ընելու համար Աւստրիայի մէջ փոքր ընկերութիւն մը շինուեր է, եւ մարտ ամսու Յին վաթսու ռղեւոր Մարքո-Յօջօ ըստած շոգենաւով պիտի մեկնին Թրեստի նաւահանգիստէն: Ուղեւորութիւնը պիտի տեւէ ութ ամիս. երկու հարիւր օր ծովի վրայ պիտի անցնեն եւ յիսուն օր երեք կայաններու մէջ ուր շոգենաւը պիտի հանդիպի պաշարք դանելու համար:

Ամեն ուղեւոր կը սլարտաւորի վճարել տաս հազար ֆրանք. ըսել է թէ ուղեւորութիւնը պիտի կատարուի վեց հարիւր հազար ֆրանքով:

— Հետաքրքիր մարդ մը հաշուեր է ո՛րքան հարիւր տարի կամ աւելի ապրող մարդ մեռեր են 1863ին:

Գտեր է երեսունը եօթ մարդ, որոնց մէկը միայն Բարիզ ծնած, այնքան ստոյգ է որ Բարիզի մէջ կեանքը չ'ուտ կը մաշի: Մեռնողներէն ամենէ ժերը, որ Քանատայի մէջ ծնած է, հարիւր քսան տարի ունէր:

— Պարոն դուքս տը Լուինը նաւ մը շինել տուեր է որով ուղեւորութիւն պիտի ընէ Միջերկրական, Ազօֆ եւ Կոստանան ծովերու վրայ: Այս նաւը մեքենայի պէս կրնայ լուծուիլ եւ նորէն կազմուիլ. ուստի մեծ դժուարութիւն չը կայ ցամաքէն մինչեւ Կոստանան ծովը տանիլ զայն եւ ուղեւորութիւնը շարունակել:

Արեւմտաքը կ'աղաչէ իր ազգայինները որ կարելի եղած ծառայութիւնները ընեն Պարոն Դուքսին որն որ արհեստներու եւ զիտութիւններու համար իր ունեցած սիրով երեւելի է բոլոր Աւրոպայի մէջ: Այս կերպով ո՛չ միայն մեր ազգին կը ծառայեն այլ եւ լուսաւորութեան, վասն զի այս ազնիւ անձին ուղեւորութիւնը լուսաւորութիւնէն ուրիշ նպատակ չ'ունի:

— Բարիզին բոլոր տարածութիւնն է 34,400,000 քառակուսի մէթրը. բոլոր տուններուն թիւն է 30,500. զուհիներու, հրապարակներու, դեանդրերու, պուշիպուկերու երկայնութիւնը, իրարու ետեւ զննելով, կ'ընէ 425 քիլոմէթրը այսինքն 106 մղոն որ կը ներկայացընէ Բարիզէն մինչեւ Անկուլէմ քաղքին հեռութիւնը:

Բարիզին ամեն թաղերը հաւասար անցուղարձ չ'ունին:

Պուլվար տէ Բարիստինի կողմը 9,070 կառք կ'անցնին քսան չորս ժամու մէջ:

Պուլվար տէ Լիթալիէնի կողմը՝ 10,750.

Պուլվար Բուսսօնիէրի կողմը՝ 7,720.

Պուլվար Սէն Տընիի կողմը՝ 9,610.

Պուլվար տէ Ֆլյու-տիւ-Քալվէրին կողմը՝ 6000.

Շանդ-Էլիզէին կողմերը 10,000:

Ինչպէս կը տեսնուի Պուլվար տէ Լիթալիէնը Շանդ-Էլիզէին ալ աւելի անցուղարձ ունի:

Բարիզի սարատակին բոլոր տարածութիւնն է չորս միլիօնէն աւելի քառակուսի մէթրը:

Մէկ քառակուսի մէթրը քարով յատակելու համար 2 ֆր. 50 պէտք է: Բոլոր սալյատակներու քարերուն թիւն է 65 միլիօն: Ամեն տարի երկու միլիօն քար պէտք է յատակներուն շինութեան կամ նորոգութեան համար:

— Օրինիօն-Նապիօնալ օրագիրը աշխարհիս մէջ զըտնոած բոլոր Ժեզուիթներու թիւը կը հրատարակէ: Այս օրագրին նայելով իրենց թիւը, որ 1862ին 7414 էր, 1863ին 7529ին հասեր է այսինքն 118 տնդամաւելի:

Այս 7529 թիւը հետագայ կերպով կը բաշխուի ազգերու մէջ:

Գաղիացի, 2266.

Իտալացի, 1617.

Սպանիացի, 868.

Գերմանացի, 584.

Պելժիգացի, 576.

Աւստրիացի, 350.

Անգղիացի, 270.

Հօլանտացի, 236.

Իրլանտացի, 136.

— Բարիդի մէջ պարելու եղանակը կ'սկսի զրեթէ Տարեգլխին եւ կը տեւէ մինչեւ բարկենդանի յետին օրը: Ստո՛ղիւ, մայրաքաղաքիս մէջ տարին տաս երկու ամիս կը պարուի, եւ պարը, եղանակի մը տեղ, չորս եղանակ ունի:

Սակայն արքունիքը, երեւելի ընտանիքները, ընտիր սրահները, հարուստի պալատները հարկիք կ'ընեն եւ պարի կը հրաւիրեն մասնաւորապէս բարկենդանին:

Միջին թիւով կաղանդէն մինչեւ պարարտ երեք-չարթի (մարտի կրա) ամեն գիշեր 130 պարի հանդէս կը հաշուին:

Ամեն մէկ պարի զրեթէ 250 այր եւ կին կը հրաւիրուին, որ ըսել է 32,500 հոգի: Այս հրաւիրուածներուն մէկ քառորդը ազգական է, միւսը ծանր կամ ծանր երեւցած մարդեր եւ միւս երրորդը՝ թեթեւ պարող եւ պարուհիներ:

Այս թիւերէն յայտնի կը տեսնուի թէ ամեն գիշեր ժամը ութէն մինչեւ տասը, մայրաքաղաքիս ամենէ մեծ ընտանիքներու մէջ, 15 կամ 16,000 կին հագուելու, կապուելու, շտկուելու, սրբուելու, աղուորնալու, փայլուելու եւ բոբուելու ետեւէ կ'իյնան հայելիներու առջեւ եւ քանի մը վարպետ սպասուհիներու ձեռքին ներքեւ: 15 կամ 16,000 մարդ ալ կ'ածիլուին, կը ստնտրուին, սպիտակ քրտիւս կը դնեն, սեւ շաւրաջօն կը հագնին, ազեւոր սեքրի մը վրանին կը դնեն եւ աւելի կ'ոթի ձեւ կ'առնուն օղալիւր կամ ուռած ֆիսքաւներու քով: Ինչքիրտ եւ ինչ մտմտուք: Ասկէ ետքը կը դայ թաթպան դնելու հոգը ու 65,000 ձեռք՝ մատեր մորթի մէջ դնելու կ'աշխատին: « Դիւրին է մալիոյ ընդ ծակ ապղան անցանել... » բայց աւետարան յիշելու տեղ չ'է:

Այս 32,500 հրաւիրուածները պար տանելու համար տաս երկու կամ տաս եւ հինգ հազար կառքի երթեւեկ պէտք է ժամը իննէն մինչեւ տասնը մէկը:

Ահա հիմա փոքր ցուցակ մը եղած ծախքերու վրայօք: Բարկենդանը այս տարի երսուն վեց օր միայն տեւեց: Գիշերը 130 պար միայն հաշուելով կ'ընէ չորս հազար 680 պար: Միջին թիւով հաշուելով ամեն հրաւիրող կը պարտաւորի զոնէ 900 ֆրանք ծախս ընելու ընդունելութեան համար: Տանուտէր անձերու քսակէն կ'ելնէ ուրեմն 4,212,000 ֆր. միայն հանդէսին գիշերը. բայց հրաւիրուած ընտանիքներու ծախքը ասկէ շատ աւելի է: 32,500 հոգի կառքով պար տանելու համար պէտք է ծախսել մէկ գիշերի մէջ 75,000 ֆր. բոլոր եղանակին համար 2,700,000 ֆրանք:

32,500 զոյգ թաթպանը կ'արժէ 130,000 ֆր. մինչեւ բարկենդանին վերջը 4,680,000 ֆր: Հաշուի չ'են առնուի որ այն կիները որոնք մէկ երկու անգամ թաթպանին կը փոխեն պարելու ատեն:

Անհնարին է որ տիկին մը չորս անգամէն աւելի նոյն ֆիսթանը հագնի պար երթալու համար: Ամեն մէկ ֆիսթանը 200 ֆրանք հաշուելով (Աստուած վկայ է որ կիները 200 ֆրանքի ֆիսթանը քիթերնին չ'են դներ) կ'ընէ 29,250,000 ֆր. 146,250 ֆիսթանի համար:

Վարսաւիրացի ծախք ամեն իրիկուն՝ 50,000 ֆրանք որ կ'ընէ եղանակին համար 1,800,000 ֆր.

— Ամեն պարի մէջ զրեթէ ութ հազար զոյգ կերպասէ կոշիկ (սուլիէ տը սաթէն) կը մաշուին կամ կ'աւրուին. դուամար, 2,304,000 ֆրանք:

Ծաղիկներու եւ ուրիշ մանր մունր անհատնում պիտոյքի համար եղած ծախք մարդ, կամ աւելի լաւ ըսենք, կին գլուխ երսուն ֆրանք մէկ պար երթալու ատեն. երսուն վեց պարերու համար կ'ընէ 17,550,000 ֆրանք:

Ամիոփենք հրաւիրուածներու ծախքը.

Կառք	2,700,000
Թաթպան	4,680,000
Ֆիսթան	29,250,000
Վարսաւիրաց	1,800,000
Կերպասէ կոշիկ	2,304,000
Ծաղիկ եւ այլն	1,800,000
Մանր մունր պիտոյք	17,550,000
Գումար	60,084,000

Այս գումարին վրայ դնելով հրաւիրողներուն ծախսը 4,212,000 ֆրանք եւ հինգ միլիօնի չափ պարողներուն ծախսը, կը գտնենք 69,206,000 ֆրանք երսուն վեց գիշերի համար. զրեթէ գիշերը երկու միլիօն:

Թովմաս անուն երիկները թող շօշափեն որ համագուին

Հանդարտոռ

Ա. ԹՐԻԲԻԼ.